

**ՈՐՈՇՅԱԼ ԵՎ ԱՆՈՐՈՇ ՀՈՂԵՐԻ ՀԱԿԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ
 ԿԻՐԱՌՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԱՅԻՆ
 ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ
 ՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ ԵՎ ԱՐԴԻ ԳՐԱԿԱՆ ԱՐԱԲԵՐԵՆՈՒՄ.
 ՄԻՋԼԵԶՎԱԿԱՆ ՏԻՊԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏ**
 Մյուզաննա Գյոզալյան¹

DOI 10.46991/jos.2023.24.2.202

Հայերենի և արաբերենի լեզվական համակարգերը մեծապես տարբերվում են իրարից, երկու լեզուները ծագում են երկու տարբեր լեզվաընտանիքներից. հայերենը հնդեվրոպական լեզու է, իսկ արաբերենը պատկանում է սեմական լեզվախմբին: Այդ է պատճառը, որ լեզվի ուսուցման և դասավանդման գործընթացում երկու լեզուների նմանությունները երբեմն անտեսվում են և շատ հաճախ շեշտվում են տարբերությունները: Սույն հոդվածի նպատակն է միջլեզվաբանական տիպաբանության համատեքստում անդրադառնալ որոշյալ և անորոշ հոդերի կառուցվածքային կիրառություններին ժամանակակից հայերենում և արդի գրական արաբերենում: Կիրառության հիմնական կանոնները քննարկելուց և ընդհանրացումների հանգելուց զատ հոդվածում անդրադարձ է կատարվում երկու լեզուների նմանություններին ու տարբերություններին և զուգահեռներ է տարվում դրանց միջև: Հոդվածի հիմնական նպատակն է ցույց տալ երկու լեզուներում որոշյալ /անորոշ հոդի կիրառության կառուցվածքային բազմաթիվ ընդհանրությունները: Նման մեթոդաբանության ձգտումն է ապահովել վերլուծական հիմք, որը կկապի ուսումնասիրվող լեզուն սովորողի մայրենի լեզվի հետ: Ուսումնական գործընթացում նման հիմքի կիրառումը կհանգեցնի լեզվի ավելի արդյունավետ ընկալմանն ու առավել բնական յուրացմանը:

---

¹ Մյուզաննա Գյոզալյանը ԵՊՀ արաբագիտության ամբիոնի դասախոս է: Էլ. փոստ՝ suzannagyozyan@ysu.am, ORCID 0009-0006-4985-6530:

***Քանայի բառեր՝** Որոշյալ հող, անորոշ հող, զրո հող, հողի դիրք, արաբերեն, հայերեն, առկայացման քերականական կարգ, քերականական արտահայտության միջոցներ, միջլեզվաբանական տիպաբանություն:*

Նախաբան

Առկայացման քերականական կարգն արտահայտում է առարկայի առկայացական հարաբերությունը խոսողության մասնակիցների՝ հաղորդակցվողների նկատմամբ կամ այդպիսի հարաբերության բացակայությունը²: Այն առաջացել և զարգացել է բառի ընդհանուր և մասնավոր իմաստների փոխհարաբերության հիմքի վրա: Գոյականն ունի և՛ ընդհանուր, և՛ մասնավոր նշանակություն, որը բխում է լեզվի էությունից³: Առկայացումը իմացաբանական ըմբռնում է, որը լեզվի մեջ դրսևորվում է բառայնորեն կամ քերականորեն, երբեմն էլ՝ մնում արտակառուցվածքային ոլորտում: Հայերենում քերականական առկայացումը իրացվում է հիմնականում հողերով, այդ պատճառով այն հայտնի է նաև հողային առումներ կամ հողի կարգ անունով⁴: Հայերենում որոշյալ և անորոշ առումները առկայացման կարգի ամենաբնորոշ իմաստավորումներն են⁵: Այնուամենայնիվ, անվան առկայացումը տարբեր լեզուներում արտահայտվում է տարբեր կերպ: *Հողվածը նպատակ ունի համեմատել անվան առկայացման հիմնական քերականական միջոցի՝ որոշյալ հողի հակադրությունը անորոշին ժամանակակից հայերենում և արդի գրական արաբերենում, վեր հանել երկու լեզուների միջև նմանություններն ու տարբերությունները, որը կօգնի բացահայտել երկու լեզուների միջև լեզվական ընդհանրությունները: Այս վերլուծության համար հողվածում նախ հակիրճ անդրադարձ*

² Պետրոսյան Հ., Հայրենագիտական բառարան, 1987, էջ 50:

³ Ասատրյան Մ., Ժամանակակից հայոց լեզու, Երևան, 1982, էջ 96:

⁴ Պետրոսյան Հ., նշվ. աշխ., էջ 50:

⁵ Նույն տեղում, էջ 52:

է կատարվում հողի զարգացման պատմությանն ու աշխարհի լեզուներում դրանց տարածվածությանը: Այնուհետև նշելով հողի դերը առկայացման մյուս միջոցների մեջ և քննարկելով հայերենի ու արաբերենի հողերի սահմանման մեջ առկա հակասությունները՝ հստակեցվում է, թե որոնք են դիտարկվում որպես անորոշ և որոշյալ հողեր երկու լեզուներում: Հետագա քննարկումն անդրադառնում է երկու լեզուներում անորոշ և որոշյալ հողերի ձևաբանական նմանություններին և տարբերություններին՝ այս համատեքստում քննության առարկա դարձնելով հողի դիրքը, անկախ գործածության հնարավորությունը/անհնարինությունը, շեշտադրումը և հողատության սահմանակալումները: Վերլուծական նման քննարկման միջոցով երկու լեզուների ընդհանրությունների բացահայտումը կարևոր նշանակություն ունի ոչ միայն տեսական լեզվաբանության, այլ լեզվի ուսուցման մեթոդների բարելավման համար:

Որոշյալ հողի դերը որպես առկայացման միջոց, հողի պատմական զարգացումն ու տարածվածությունը.

Առկայացման հասկացությունը՝ ընդհանուրի և մասնավորի տարբերության ընկալումը գոյություն ունի բոլոր լեզուներում, սակայն տարբեր լեզուներում անորոշությունն ու որոշյալությունն արտահայտվում են տարբեր կերպ: Բառիմաստի կոնկրետացման համար լեզվում լինում են

- քերականական միջոցներ՝ հողեր, և/կամ
- բառային միջոցներ (հիմնականում ցուցական դերանուններ որոշյալի համար և որևէ անորոշ ածական կամ *մեկ* թվականը և նրանից կազմված ձևերը անորոշի համար) և/կամ
- այլ երկրորդական միջոցներ (շեշտ, բառի դիրք և այլն):

Այսինքն՝ հողերը պատկանում են առկայացման միջոցների լայն դասին, որոնք ստանալիս բառն իր ելակետային անորոշ ձևից վերածվում է որոշյալ շարահյուսական բառի և հնչյունաբանական ու իմաս-

տաբանական⁶ կապ է ստեղծում այն համատեքստի հետ, որում օգտագործվում է:

Առկայացումն արտահայտելու համար հողի՝ որպես քերականական միջոցի առաջացումը պատմական տեսանկյունից ավելի ուշ զարգացած երևույթ է: Լեզուների զարգացման վաղ փուլում հողը (որոշյալ կամ անորոշ) որպես քերականական միջոց գոյություն չի ունեցել: Այսպես՝ հող չեն ունեցել ո՛չ հնդեվրոպական, ո՛չ սեմական, ո՛չ ուգրո-ֆիննական նախալեզուները⁷: Այսօր էլ դեռ բազմաթիվ լեզուներ չունեն հող, ինչպես օրինակ, չինարենը, ճապոներենը, ճավայերենը, պարսկերենը, թուրքերենը, վրացերենը, ռուսերենը, չեխերենը, սլովակերենը և այլն: Երբ լեզուն չի ունենում հող, ընդհանուրի և մասնավորի, որոշյալի և անորոշի նրբություններն արտահայտելու համար կարող է դիմել բառային միջոցների, օրինակ՝ ցուցական դերանվան, կամ ոչ բառային, երկրորդական միջոցների, օրինակ՝ շեշտի, տոնի կամ բառի շարահյուսական դիրքի: Վերջինիս օրինակ է չինարենը, որտեղ հող չկա և բառն ինքնին վերցրած թե՛ որոշյալ է, և թե՛ անորոշ, սակայն եթե ենթական ստորոգյալից առաջ է դրվում, հաճախ որոշյալի նշանակություն է ձեռք բերում, իսկ եթե հետո է դրվում, անորոշ է: Այսպես է նաև ռուսերենում՝ у меня собака (անորոշ), собака у меня (որոշյալ)⁸:

Ավելի ուշ լեզուների պատմական զարգացման ընթացքում և յուրաքանչյուրի մեջ անկախաբար սկսում է երևան գալ հողը: Ըստ Դրայերի էմպիրիկ հետազոտության⁹՝ հողը որպես քերականական

⁶ Առկայացման իմաստաբանական ասպեկտն այս հոդվածում չի քննարկվում:

⁷ Աճառյան Հ., Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի, Հ. III, Երևան, 1957, էջ 934:

⁸ Նույն տեղում, էջ 934-935:

⁹ Տե՛ս The World Atlas of Language Structures Online <https://wals.info/> (մուտքի ամսաթիվ 21.10.2023):

միջոց այսօր էլ տարածված երևույթ չէ. աշխարհի լեզուների միայն մեկ երրորդն ունի հոդ¹⁰:

Չնայած հոդի քերականական կարգը համընդհանուր երևույթ չէ և հոդ ունեցող յուրաքանչյուր լեզվում իր զարգացման պատմությունն ունի, աշխարհի լեզուներում գործընթացը, որը հանգեցնում է հոդի զարգացմանը, դրսևորում է միջլեզվական օրինաչափություններ: Աճառյանի ձևակերպմամբ որոշյալ և անորոշ հոդերի առաջացման օրինաչափությունները լեզուներում հետևյալն են. «ընդհանրապես ցուցականն է, որ մաշվելով տալիս է որոշյալ հոդը, իսկ անորոշն արտահայտվում է առանց որոշյալ հոդի և կամ *մի* թվականով, որը հետո մաշվելով կարող է տալ անորոշ հոդ»¹¹:

Հոդ ունեցող լեզուներում որոշյալ հոդն ավելի տարածված է, քան անորոշը: Ըստ Մորավչիկի և Հայնեի էմպիրիկ տվյալների՝ լեզուն, որն ունի քերականացված անորոշ հոդ, ամենայն հավանականությամբ կունենա նաև որոշյալ հոդ, սակայն հակառակ տրամաբանությունը որպես կանոն չի գործում¹²: Այսինքն՝ եթե առկայացումն արտահայտելու համար լեզվի մեջ կիրառվում է հոդ, ապա տվյալ լեզուն հիմնականում կամ ունի և՛ որոշյալ, և՛ անորոշ հոդ, կամ միայն որոշյալ հոդ, և անորոշն արտահայտվում է դրա բացակայությամբ¹³՝ զրո հոդով: Այդ տեսանկյունից լեզուները բաժանվում են հետևյալ խմբերի.

- որոշ լեզուներ ունեն և՛ որոշյալ, և անորոշ հոդ, ինչպես օրինակ, անգլերենը, ֆրանսերենը, շվեդերենը և այլն,
- որոշ լեզուներում գոյություն ունի միայն որոշյալ հոդ, և որոշյալ հոդի բացակայությունը վկայում է անորոշության մասին, օրինակ,

¹⁰ Sté u Mulder, W. and Carlier Q., Definite articles, The Oxford Handbook of Grammaticalization, Chapter: Definite articles, https://www.researchgate.net/publication/274304739_Definite_Articles, (մուտքի ամսաթիվ 21.10.2023):

¹¹ Աճառյան Հ., նշվ. աշխ., էջ 939:

¹² Sté u Mulder, W. and Carlier Q., նշվ. աշխ.:

¹³ Միայն մի քանի՝ քիչ թվով լեզուներում է համարվում, որ գոյություն ունի անորոշ հոդ, սակայն չկա որոշյալ հոդ:

նակ՝ հայերենը, եբրայերենը (որոշ հետազոտողների կարծիքով նաև արաբերենը),

• լեզուներ կան, որոնցում առկայացման կարգը ընդհանրապես հոդով չի արտահայտվում, քանի որ չունեն ո՛չ անորոշ, և ո՛չ էլ որոշյալ հոդ, ինչպես օրինակ, ռուսերենը կամ չինարենը:

Որոշյալ հոդը՝ որպես առկայացումն արտահայտող հիմնական քերականական միջոց, որոշյալ հոդի հակադրությունը անորոշ հոդին. սահմանման շրջանակը

Հոդ ունեցող լեզուներում որոշյալ հոդը առկայացման հիմնական և առաջնային քերականական միջոցն է:

Ինչպես վերը նշվեց, բացի հոդից, լեզվում կարող են լինել նաև որոշյալությունն արտահայտելու այլ քերականական միջոցներ: Հայերենում, հոդից բացի, առկայացման քերականական կարգի դրսևորում է նաև ցուցաստացականությունը: Ինչպես նշում է Ջահուկյանը՝ առկայացման քերականական կարգը հայերենում ունի երկու ենթակարգ՝ որոշյալություն և ցուցաստացականություն¹⁴: Պետրոսյանն իր հերթին որոշյալությունը բնութագրում է որպես որոշյալ, ստացական, ցուցական, դիմորոշ առումների առկայություն¹⁵: Լեզվաբանական բառարանում որպես հայերենի հոդեր նշվում են որոշիչ, անորոշ, դիմորոշ և ստացական հոդերը¹⁶: Հայրենագիտական բառարանում նշվում է հինգ հոդային առում հայերենում՝ ցուցական, դիմորոշ, ստացական, որոշյալ, անորոշ¹⁷: Այնուամենայնիվ, ցուցաստացականությունն իր բնույթով եռադիմային է, այսինքն՝ բացի քերականական առկայացումից

¹⁴ Ջահուկյան Գ., Ժամանակակից հայերենի տեսության հիմունքները, Երևան, 1974, էջ 208:

¹⁵ Տե՛ս Պետրոսյան Ն., Անորոշ հոդը հայերենում, Երևան, 1972:

¹⁶ Տե՛ս Պետրոսյան Ն., Գալստյան Ս., Ղարազյուլյան Թ. Լեզվաբանական բառարան, Երևան, 1975, <http://www.nayiri.com/imagedDictionaryBrowser> (մուտքի ամսաթիվ 21.10.2023):

¹⁷ Պետրոսյան Ն., Հայրենագիտական բառարան, 1987, էջ 50:

արտահայտում է նաև առարկայի տարածական-դիրքային հարաբերությունը երեք դեմքերից որևէ մեկի նկատմամբ, որի արդյունքում իր կիրառությամբ զուգահեռներ ունի և՛ հոդով, և՛ բառային այլ միջոցներով արտահայտված որոշյալության հետ: Ցուցաստացականության անդրադառնալը ենթադրում է ոչ միայն զուտ կառուցվածքային, քերականական, այլ նաև իմաստաբանական վերլուծություն: Սույն հոդվածի համար ելակետային համարվող քերականական և զուտ ձևաբանական մակարդակը հարմար չէ ցուցաստացականության և հոդով որոշյալության միջև ընդհանրությունները բացահայտելու համար: Հետևաբար ցուցաստացականությունը հանդիսանում է այս հոդվածի շրջանակից դուրս առանձին քննարկման առարկա:

Ընդհանրապես, որոշյալությունն ու անորոշությունը երկու բևեռ են, որոնց միջև կան բազմաթիվ միջանկյալ կետեր¹⁸: Ինչպես հայերենում, այնպես էլ ցանկացած լեզվում առկա «հոդերը» մեծապես տարբերվում են իրարից և՛ իրենց ձևով, և՛ կիրառությամբ: Բոլոր լեզուներն ունեն ցուցական, ստացական դերանուններ և այլ բառային միջոցներ, որոնք կա՛մ իրենց բնույթով որոշյալ են, կա՛մ ինչ-որ ձևով փոխազդեցություն ունեն որոշյալության հետ, սակայն այդ միջոցների արտահայտած որոշյալության իմաստները զգալիորեն տարբերվում է իրարից¹⁹: Ի՞նչ տեղ և դեր ունի այս ամենի մեջ հոդը:

Բազմաթիվ լեզուներում անվանական կառույցը կարող է իր մեջ ներառել մի մասնիկ, որի միակ ու հիմնական դերը, կարծես, անվանական կառույցի որոշյալությունը կամ անորոշությունը մատնանշելն է: Դա կարող է լինել անկախ բառային միավոր, ինչպես անգլերենի *a-an* անորոշ հոդը կամ կարող է լինել բառին կցվող վերջավորություն, ինչպես հայերենի *ը/ն* որոշյալ հոդը: Նման պարզ որոշյալություն կամ պարզ անորոշություն ցույց տվող մասնիկներն էլ հենց համարվում են

¹⁸ Sté u Kirtchuk, P., Definiteness, 3 pp. Encyclopedia of Linguistics. NY: Routledge, 2005, <https://www.academia.edu/1073414/Definiteness> (մուտքի ամսաթիվ 21.10.2023):

¹⁹ Lyons C., Definiteness, Cambridge University Press, 1999, էջ XV:

որոշյալ/անորոշ հող²⁰ և ստեղծում են պարզ հակադրություն, օրինակ՝ հետևյալ նախադասություններում՝ *գիրք եմ կարդում/գիրքն եմ կարդում*: Բացի որոշյալություն/անորոշություն մատնանշելուց՝ հողը կարող է նաև ունենալ լրացուցիչ քերականական իմաստներ, ինչպես օրինակ, սեռի, թվի կամ հոլովի մատնանշումը: Այս՝ զուտ քերականական պարզ հակադրությունը հողն առանձնացնում է առկայացման այլ միջոցներից: Քրիստոֆեր Լիոնը անորոշ-որոշյալ հողով իրենց որոշյալությունն արտահայտող նման անվանական կառույցներն անվանում է պարզ որոշյալ/անորոշներ, իսկ այլ բառային միջոցներով իրենց որոշյալությունը արտահայտող անվանական կառույցները՝ բարդ որոշյալներ/անորոշներ²¹: Հողվածում քննարկվում է «պարզ որոշյալ և պարզ անորոշ» հողերի հակադրությունը:

Որոշյալ-անորոշ հողերի հակադրությունը հայերենում և արաբերենում

Ե՛վ հայերենում, և՛ արաբերենում բառիմաստի կոնկրետացման համար գոյություն ունի որոշյալ հող, սակայն կարծես չկա որոշյալ և անորոշ հողերի հակադրության շուրջ համաձայնություն:

Ըստ Ասատրյանի՝ ժամանակակից հայերենում որոշյալի քերականական կարգն արտահայտվում է **ը** կամ **ն** հողերի միջոցով, որոնց հակադրվում է անորոշի կարգն արտահայտող **զրո հողը** կամ **մի** ձևը²², օր՝ *պարտեզը-պարտեզ-մի պարտեզ* կամ *երեխան-երեխա-մի երեխա*: Այնուամենայնիվ, հաջորդիվ մեկնաբանության մեջ Ասատրյանը հավասարության նշան չի դնում **զրո հողի** կամ **մի** ձևի միջև, քանի որ, ըստ նրա, դրանք հավասարարժեք չեն և ունեն իմաստային տարբերություններ, օր՝ *մի* հողն ունի գոյականն առանձնացնող, մասնավորեցնող նշանակություն օր՝ «*Երագիս մի չքնաղ աղջիկ տեսա*»

²⁰ Նույն տեղում, էջ 1-2:

²¹ Նույն տեղում, էջ 16:

²² Ասատրյան Մ., նշվ. աշխ., էջ 99:

(Տեր.) նախադասության մեջ *չքնաղ աղջիկն* առանձնացվում է *մի* հոդով և լսողը/կարդացողը սպասում է հետագա տեղեկությունների այդ աղջկա մասին: Մեկ այլ օրինակում նա զուգահեռ է տանում «*մի/ինչ-որ*» ձևերի միջև, օրինակ՝ *մի կնոջ տեսավ, ինչ-որ կնոջ տեսավ*: Ասատրյանը համարում է, որ *մի* հոդի հիմնական նշանակությունն այն է, որ գոյականի ընդհանուր իմաստը կոնկրետացնում, մասնավորում է եզակի, անհատ առարկայի շուրջ, այսինքն՝ *մի* հոդն ունի կոնկրետացնող, առանձնացնող իմաստ, որը որոշյալ հոդի կոնկրետացնող, մասնավորող իմաստից տարբերվում է նրանով, որ որոշյալ հոդով գործածված գոյականը ցույց է տալիս տվյալ տեսակի մի որոշակի առարկա և այլ առարկայի ընտրությունը բացառված է, իսկ *մի* անորոշ հոդով գործածված գոյականը ցույց է տալիս պատահած առարկան՝ որպես տվյալ տեսակի մեջ մտնող առարկաներից մեկը, օր՝ *մի գիրք տուր/գիրքք տուր*²³:

Ըստ Ջահուկյանի՝ որոշյալության ենթակարգն արտահայտության պլանում բնորոշվում է *ը* կամ *ն* որոշիչ հոդերի գոյությամբ, որին հակադրվում է *զոռ հողը*²⁴ *երեխան-երեխա* կամ *պարտեզը-պարտեզ*: Ջահուկյանը *մի* բառը դիտարկում է որպես *մեկ* թվականից ձևականորեն տարբերվող և փաստացի անորոշ հոդի արժեք ձեռք բերած բառ, սակայն չի նշում այն որպես անորոշության ցուցիչ, այլ համարում է անորոշությունը ուժեղացնելու միջոց²⁵: Իմաստային այս առումով *մի* հոդը մասնակիորեն նույնանում է արաբերենի «*مā-ինչ-որ մի*» անորոշությունը շեշտող մասնիկի հետ²⁶: Դիրքային առումով արաբերենի «*مā-ինչ-որ մի*» մասնիկը, ի տարբերություն հայերենի *մի* հոդի դրվում է բառից հետո, օրինակ՝ *երեխան-երեխա – մի երեխա = الطفل-*

²³ ՄԻ հոդի այս և այլ իմաստային առանձնահատկությունները տե՛ս Ասատրյան Մ., Ժամանակակից հայոց լեզու, Երևան, 1982, էջ 106-110:

²⁴ Ջահուկյան Գ., նշվ. աշխ., էջ 208:

²⁵ Նույն տեղում, էջ 212:

²⁶ Гранде Б., Курс арабской грамматики в сравнительно-историческом освещении, Москва, 2001, с. 429.

طِفْلٌ مَّا-طِفْلٌ [tɪfl^{un}-attɪfl^u-tɪfl^{un} mā]²⁷: Անորոշությունը շեշտող արաբերենի *mā* մասնիկը հայերենի *մի* անորոշ հոդին նման է ոչ միայն անորոշության մասնավորեցման իմաստի տեսանկյունից, այլ նաև իր կիրառական սահմանափակումներով. իր իմաստից ելնելով, հոգնակի բառաձևերի վրա դրվել չի կարող նույնիսկ անորոշությունը շեշտելու նպատակով²⁸:

Անորոշ-որոշյալ հոդի հակադրությունը նկարագրելիս Պետրոսյանը նշում է, որ գնահատել անորոշ առման ենթակարգը, նշանակում է սահմանել այնպես, որ այն հավասարապես վերաբերի և՛ զրո հոդով և՛ *մի* անորոշ հոդով կառուցածներին: Եվ այս առումով անորոշի քերականական իմաստն ու արտահայտությունը միատարր չի համարում: Նա զրո հոդով ձևերը և *մի* հոդով ձևերը ներկայացնում է երկու ենթատեսակով՝ ընդհանուր անորոշ առում և մասնավոր անորոշ առում՝ նշելով, որ սա ոչ միայն կառուցվածքաբանական տարբերություն է, այլ նաև իմաստաբանական: Երկուսն ընդհանուր են նրանով, որ հավասարապես բացառում են որոշյալությունը, տարբեր են նրանով, որ *մի* հոդը, բացառելով հանդերձ որոշյալությունը, բառիմաստը նաև մասնավորեցնում, առանձնացնում է ուրույն հատկանիշով, այսինքն՝ առանձնացնում է միասեռ առարկաներից մեկը՝ մթազնած միակիության (քանակային) հատկանիշով, որն իր բնույթով տարբերվում է որոշիչ հոդի մասնավորման-առանձնացման դերից²⁹:

²⁷ Բացի անորոշությունը շեշտելու հատկանիշից՝ արաբերենի *mā* մասնիկը հայերենի *մի* անորոշ հոդի իմաստային մյուս՝ մասնավորեցման, մոտավոր թիվ ցույց տալու և այլ հատկանիշները չունի:

²⁸ Հայերենում *մի* անորոշ հոդի կիրառություն հոգնակի թվով գործածված գոյականների հետ կարելի է հանդիպել ժողովրդախոսակցական լեզվում, օր՝ «Մի խոսքեր ասաց, որ փութ մեղրով չէին ուտվի», տե՛ս Ասատրյան Մ., Ժամանակակից հայոց լեզու, Երևան, 1982, էջ 99:

²⁹ Տե՛ս Պետրոսյան Հ., Անորոշ հոդը հայերենում, Երևան, 1960:

Աճառյանը որպես ընդհանուր պնդում նշում է, որ «ը-ն կոչվում է որոշիչ հոդ, իսկ *ւ/ի*-ն անորոշ հոդ»³⁰: Մակայն իր բերած օրինակներով նա ևս ցույց է տալիս, որ լեզուները, ինչ լեզվախմբի էլ պատկանեն, ունենում են երկու, երեք տեսակ հոդ (անորոշ, որոշիչ, մասնական)³¹:

Վերը նշված դեպքերում կարելի է նկատել, որ անկախ նրանից, թե որոշյալ և անորոշ հոդերի հակադրությունը ինչպես է դիտարկվում՝ «*ը/ն* որոշյալ հոդ և անորոշի կարգն արտահայտող *զրո հոդ* կամ *ւ/ի* ձև», թե «*ը/ն* որոշյալ հոդ և անորոշի կարգն արտահայտող *զրո հոդ*», հետագա վերլուծության մեջ բոլոր տեղերում, ուղղակի թե անուղղակի, ընդունվում է *ւ/ի* ձևի իմաստաբանական տարբերությունը մասնավորեցման, անորոշության շեշտման և այլ առումներով, իսկ *զրո հոդ*ն առանց առարկությունների ընդունվում է որպես անորոշության ցուցիչ:

Եվ ընդհանրապես, հոդային կարգ ունեցող լեզուների մեջ «զրո վերջավորություն» կամ «զրո հոդ» անվանումը ճանաչվում է իբրև անորոշ առման քերականական արտահայտության միջոց: Այնուամենայնիվ, դա դեռ չի նշանակում, թե հոդի բացակայությունն առհասարակ անորոշության դրսևորում է: Անհոդությունը կարող է քերականական-իմաստաբանական այլևայլ պայմանավորվածություն ունենալ, օրինակ՝ բնությամբ ինքնին առկայացված իմաստը հատուկ անունների պարագայում կամ որոշ հատկանիշներ ունեցող բառախմբերի որոշյալ հոդ ստանալու անկարողությունը³²: Անհոդության/զրո հոդի և որոշյալ հոդի հակադրությունն է, որ թույլ է տալիս **զրո հոդը** դիտարկել որպես անորոշություն արտահայտող քերականական միջոց: Հայերենում *ը/ն* որոշյալ հոդն ու անհոդությունը անհա-

³⁰ Աճառյան Հ., նշվ. աշխ., էջ 934:

³¹ Նույն տեղում, էջ 949:

³² Տե՛ս Պետրոսյան Հ., Անորոշ հոդը հայերենում, Երևան, 1960, <https://arar.sci.am/-dlibra/publication/38535/edition/34590/content?ref=L3B1YmxpY2F0aW9uLzQwNjA0L2VkaXRpb24vMzYzOTI>:

մատեղելի են, դրանով իսկ հակադրվում են իրար. **ը/ն** որոշյալ հողը զբաղեցնում է հենց **զրո հողի/վերջավորության** դիրքը և բառին կցելիս բառի հիմքը սովորաբար որևէ այլ փոփոխության չի ենթարկվում և որևէ մասնիկ չի ստանում³³: Այսինքն՝ հայերենում որոշյալ-անորոշի քերականական հակադրությունը որոշյալ հողի առկայություն-բացակայությունն է, այլ կերպ ասած՝ հայերենում պարզ որոշյալության տեսանկյունից գործում է «որոշյալ կարգն արտահայտող **ը/ն** հող և անորոշի կարգն արտահայտող **զրո հող**» հակադրությունը:

Այսպիսով, **մի** ձևը չի դիտարկվում որպես պարզ անորոշ հող, քանի որ չի արտահայտում պարզ անորոշություն, այլ ունի մասնավորեցման հավելյալ հատկություն: Բացի դրանից, ն՝ հայերենում, և արաբերենում անհող (*տվյալ համատեքստում՝ առանց մի կամ mā*) ձևերն են, որ մատնանշում են տվյալ հասկացությունն ընդհանրապես, օրինակ՝ *տուն, մարդ*: Ի տարբերություն դրան՝ անորոշությունը շեշտող **մի** կամ **mā** ձևերը մատնանշում են տվյալ հասկացության մեջ մտնող եզակի անձանթ առարկան, օրինակ՝ մի տուն-ما-بیت bayt^{um} mā, կամ մի մարդ-رجل-راğul^{um} mā: Հետևաբար, տվյալ հողվածում հայերենի որոշյալ և անորոշ հողերի համար ելակետային է ընդունվում **ը/ն-զրո հող** հակադրությունը. Աճառյանի ձևակերպմամբ՝ **մի-ն** բավականաչափ չի «մաշվել», որպեսզի կորցնի իր իմաստաբանական երանգները, միայն քերականական անորոշություն մատնանշելու դեր ստանձնի և այդպիսով դառնա պարզ անորոշ հող: **Մի-ն** կարելի է դիտարկել որպես մասնավոր անորոշ հող, որն ի տարբերություն բառի ելակետային **զրո հողով** արտահայտված անորոշության՝ ունի իմաստաբանական լրացուցիչ վերլուծության կարիք և, այսպիսով, դուրս է սույն վերլուծության շրջանակից:

Անդրադառնալով արաբերենի որոշյալ և անորոշ հողերի հակադրությանը՝ հարկ է նշել, որ ուսուցողական ձեռնարկներում և քերական

³³ Միակ բացառությունը սիրո, աստծո հոլովաձևերն են, որոնց ո-ն և հող ստանալիս փոխարինվում է ու-ով (սիրուն, աստծուն), Ջահուկյան Գ., նշվ. աշխ., էջ 209:

նական գրքերում³⁴ հիմնականում որոշյալի համար նշվում է **āl** հոդը, անորոշի համար՝ **թանուինը**, այսինքն՝ հիմք է ընդունվում «որոշյալ կարգն արտահայտող **āl** հոդ և անորոշի կարգն արտահայտող **թանուին**» հակադրությունը, որը, ինչպես ստորև կպարզաբանվի, ոչ միայն շատ հաճախ վիճարկվում է, այլ հանդիսանում է արաբերենի որոշյալ/անորոշ հոդերի հակադրության թերի ձևակերպում: Հոդվածում հակիրճ անդրադարձ կատարելով «**āl** որոշյալ հոդ և **թանուին** անորոշ հոդ» հակադրության շուրջ բանավեճին՝ փորձ է արվում լրացնել վերը նշված ձևակերպման բացը:

Աճառյանը նույնպես արաբերենի համար նշում է որոշյալ «**āl** – *UL*» հոդը, որը նախադաս է, և անորոշ «**n** –ն» հոդը, որը հետադաս է: Ընդ որում, նա արաբերենի անորոշ հոդը՝ թանուինը, համարում է «*ma-hin-g-nr* մի» բառի կրճատ ձև, որի **ʾ** ձայնը վերջավանկում դարձել է **h**:³⁵ Այսինքն՝ նա դիտարկում է թանուին **h** հոդը որպես **ʾ** հոդի փոխակերպում: Մրա զուգահեռը կարելի է տեսնել ընդհանուր սեմական (*um, am, im*) եզակիի վերջավորության՝ միմավորման մեջ, որը պահպանվել է աքքադերենում: Սեմական մյուս լեզուները կորցրել են այդ վերջավորությունը. աքքադերենի հետագա տեքստերում նույնպես նկատվում է այդ, ինչպես հեղինակն է նկարագրում միմավորումը կամ նունավորումը, ոնգային վերջավորության օգտագործման աստիճանական նվազում³⁶:

Թանուինը միայն վերը նշված հոդվածում չէ, որ մեկնաբանվում է որպես զուտ արտասանական արժեք ունեցող ոնգային վերջավորություն, և միայն այդ նկարագիրը և/կամ գործառույթը չէ, որ վերա-

³⁴ Чернов П., Справочник по грамматике арабского литературного языка, Москва, 1995, с. 37.

³⁵ Աճառյան Հ., նշվ. աշխ., էջ 939:

³⁶ St̄ u Stempel R., Icrab, Tanwin and Status Constructus: Some Thoughts on the History of the Nominal Declension in Semitic and Arabic, *Folia Orientalia* Vol. 44, 2008, https://journals.pan.//PDF/4_FOLIA_ORIENTALIA_44_2008_Reinhard_Stempel.pdf (մուտքի ամսաթիվ 21.10.2023):

գրվում է թանուիին: Ավելին, թանուիին՝ որպես անորոշության ցուցիչ առաջնային գործառույթը բազմաթիվ քննարկումների առարկա է դարձել և խիստ հակասական ու վիճարկելի է: Որոշ հետազոտողներ թանուինը չեն համարում անորոշ հոդ, հետազոտողների ավելի լայն շրջանակ էլ թանուիին առաջնային գործառույթ է համարում ոչ թե անորոշության մատնանշումը, այլ, օրինակ բառի վերջավորության՝ ենթադրվող արտասանական բացը լրացնելը կամ նրա խոսքիմաստային տարբերակիչ գործառույթը ունենալը կամ էլ բառի բառափոխության հատկությունների մատնանշումը և այլն³⁷:

Թանուիին առաջնային գործառույթի սահմանման քննարկումն այս հոդվածի նպատակներից չէ, սակայն անհնար է հերքել, որ անորոշության մատնանշումը թանուիին միակ և միգուցե առաջնային գործառույթը չէ: Բացի դրանից, անորոշությունն արաբերենում ոչ միշտ է ուղեկցվում թանուինով (որը շատ հաճախ անտեսվում է ուսուցողական ձեռնարկներում). արաբերենում ոչ բոլոր բառերն իրենց ելակետային անհոդ ձևում ունեն թանուին, օրինակ՝ مدارس madāris^u: Ավելին, թանուինը միշտ չէ, որ անվան անորոշություն է մատնանշում, օր՝ թանուին ունեցող հատուկ անձնանուններում՝ محمد Muḥammad^u:

Եթե մի կողմից անորոշության մատնանշումը թանուիին առաջնային գործառույթը չէ, մյուս կողմից անորոշությունը ոչ միշտ է ուղեկցվում թանուինով, և վերջապես թանուինը ոչ միշտ է անվան անորոշություն մատնանշում արդյո՞ք թանուինը կարելի է համարել անորոշության ցուցիչ: Այս բոլոր պնդումների ճշմարտացիությունը հնարավոր չէ անտեսել և որևէ եզրահանգման գալ առանց դրանց անդրադառնալու:

³⁷ Տե՛ս և Карабекян С., Морфонологический анализ сегментов с танвином в арабском литературном языке, կամ տե՛ս, Jalabneh A., Multiple Functions of the Nunation in the Arabic Syntax: A Minimalist Perspective. Disarat, Human and Social Sciences, V (36), No.(3), 2009, стр. 223-229 https://www.researchgate.net/publication/283894592_-_Multiple_Functions_of_the_Nunations_in_Arabic_Syntax_A_Minimalist_Perspective (մուտքի ամսաթիվ 21.10.2023):

Պնդումը, որ թանուխը ոչ միշտ է մատնանշում անորոշություն, անհերքելի է, սակայն դա դիտարկվում է որպես կոնկրետ բառախմբի հատկություն, օրինակ՝ հատուկ անուններն արաբերենում մշտապես որոշյալ են և անհոդառու, այսինքն՝ նրանց որևէ հոդ (որոշյալ, անորոշ կամ գրո) չի ավելանում. նրանք իրենց բնական վիճակում արդեն իսկ ունեն կա՛մ որոշյալ [العراق-āl□rāq^u-Իրաք] կա՛մ անորոշ [محمد^u-Muḥammad^u-Մուհամմադ], կա՛մ գրո հոդ [بغداد^u-Bağdād^u-Բաղդադ], որն անփոփոխ է և չի ազդում նրանց շարահյուսական որոշյալության վրա:

Եթե անդրադառնանք պնդմանը, որ անորոշությունը ոչ միշտ է ուղեկցվում թանուխով, ապա ինչպես վերը նշվեց *գրո հոդի* մասին, դրա ճանաչումը որպես անորոշ առման քերականական արտահայտության միջոց չի նշանակում, թե անորոշ հոդի բացակայությունն առհասարակ անորոշության դրսևորում է: Անվան անհոդությունը կարող է պայմանավորված լինել քերականական-իմաստաբանական այլևայլ գործոններով, օրինակ՝ բնությամբ ինքնին առկայացված իմաստը հատուկ անունների պարագայում կամ որոշյալ հոդ ստանալու անկարողությունը որոշ հատկանիշներ ունեցող բառախմբերի պարագայում: Նույնը վերաբերում է նաև թանուխին. եթե մենք թանուխն ընդունում ենք որպես անորոշ հոդ, դա չի նշանակում, որ թանուխի առկայությունն առհասարակ անորոշության դրսևորում է և կամ որ անորոշությունը միշտ ուղեկցվում է թանուխով, այս դեպքերը կարող են պայմանավորված լինել տարբեր գործոններով:

Հոդվածում թանուխի դերը արաբերենի որոշյալ և անորոշ հոդերի հակադրության մեջ որոշելու համար էլակետային է համարվում այն փաստը, որ նախ և ամենակարևորը՝ թանուխն ունեցող բառերի պարագայում այդ բառերի սկզբնական անհոդ ձևերը, որոնք մատնանշում են տվյալ հասկացությունն ընդհանրապես, բառարաններում հանդես են գալիս թանուխով, ի տարբերություն օրինակ, հայերենի *մի* կամ արաբերենի *mā* ձևերի: Բացի դրանից, *āl-թանուխն* հակադրու-

թյան տեսանկյունից միանշանակ փաստ է, որ եթե արաբերենում անունը չունի որոշյալ հոդ ստանալու «սահմանափակում» և անվանն ավելացվում է *al* հոդը, ապա **թանուհին** չի կարող օգտագործվել որոշյալ հոդի հետ միաժամանակ, սղվում է հենց պայմանավորված *al* որոշյալ հոդի ավելացումով: Այսինքն, եթե **թանուհին** ունեցող բառերի սկզբնական անհոդ ձևերը, որոնք շարահյուսական համատեքստից և իմաստաբանական քննարկումից դուրս որոշյալություն չունեն, որոշյալ են դառնում քերականական միջոց հանդիսացող *al* որոշյալ հոդով, ապա անպայմանորեն կորցնում են թանուհին՝ այդպիսով հակադրվելով որոշյալ հոդին: Գոյականի որոշյալությունը որոշյալ հոդով ապահովելու տեսանկյունից այս հակադրությունը հնարավոր չէ անտեսել, և դա է պատճառը, որ հոդվածում թանուհին ընդունվում է որպես անորոշության ցուցիչ:

Ի շարունակություն «անորոշությունը ոչ միշտ է ուղեկցվում թանվինով» պնդման պարզաբանմանը, պետք է նշել նաև, որ *al – թանուհին* հակադրությունը գործում է միայն իրենց անհոդ ելակետային ձևերում թանուհին ունեցող բառերի պարագայում, օր՝ *کتاب – کتاب* *kitāb^{un} – alkitāb^{un}*: Այս հակադրությունը համընդհանուր տարածում չունի. արաբերենում ոչ բոլոր անորոշ բառերն ունեն թանուհին, ուստի օրինակ՝ թանուհին չունեցող գոյականների պարագայում առկա է *al-գրո հոդ* հակադրությունը, որը շատ հաճախ անտեսվում է արաբական քերականական ձեռնարկներում, և գրո հոդը չի նշվում որպես անորոշության ցուցիչ արաբերենում օր՝ *المدارس –مدارس* *madāris^{un}–almadāris^{un}*: Ընդ որում, *al-գրո հոդ* հակադրության պարագայում արաբերենում գործում է նույն կանոնը, ինչ հայերենում. որոշյալ հոդը բառին կցելիս բառի հիմքը որևէ այլ փոփոխության չի ենթարկվում:

Որպես ամփոփում, արաբերենի որոշյալ և անորոշ հոդերի հակադրության տեսանկյունից ընդունվում է *al* որոշյալ հոդը, որն էլ հակադրվում է *գրո հոդին* կամ **թանուհինին**՝ որպես անորոշության ցուցիչներ:

	ՀԱՅԵՐԵՆ	ԱՐԱԲԵՐԵՆ
ՈՐՈՇՅԱԼ	- ը/ն	āl -
ԱՆՈՐՈՇ	գրո հոդ	գրո հոդ/ թանուլին

Եթե ամփոփենք հայերենի և արաբերենի որոշյալ և անորոշ հոդերի հակադրությունը, ապա երկու լեզուների ընդհանրությունը հետևյալն է. գոյականի՝ **որոշյալ/անորոշ հոդի** հակադրության տեսանկյունից և՛ արաբերենում, և՛ հայերենում գործում է **որոշյալ հոդ/գրո հոդ** (որոշյալ հոդի բացակայություն) կանոնը, ընդ որում, որոշյալ հոդը բառին կցելիս բառի հիմքը սովորաբար որևէ այլ փոփոխության չի ենթարկվում: Երկու լեզուների տարբերությունն այն է, որ արաբերենում գործում է նաև **որոշյալ հոդ/թանուլին** գուգահեռ հակադրությունը, որի պարագայում բառին որոշյալ հոդ ավելացնելիս բառահիմքի վերջում որոշ փոփոխություններ են լինում, օր՝ **թանուլինի սղում**:

Հոդի դիրք, անկախ գործածություն և շեշտադրում

Որոշյալ հոդ ունեցող լեզուներում հոդի կիրառական տարբերությունները դրսևորվում են դրա դիրքի և անկախ գործածության հնարավորության/անհնարիության տեսանկյունից:

Հոդի դիրք. Ըստ հոդի դիրքի (տեղի)՝ տարբեր լեզուներում դրսևորվում են բոլոր դեպքերը. կան լեզուներ, որտեղ հոդերը նախադրվում են գոյականին, կան լեզուներ, որտեղ դրանք վերջադաս են, և կան նաև այնպիսիք, որտեղ հոդերից մեկը նախադաս է, մյուսը՝ վերջադաս: Մինչև անգամ կա լեզու, որտեղ հոդը դրվում է միաժամանակ գոյականի և՛ սկզբում, և՛ վերջում (տիբեթական սիկկիմ-բհուտիա լեզվում), կամ լեզու, որտեղ հոդը մեկ նախադաս է, մեկ վերջադաս (հին իռլանդերենում): Հոդի դիրքը կապ չունի լեզվի ծագման կամ ազգակցության հետ³⁸:

³⁸ Աճառյան Հ., նշվ. աշխ., էջ 952- 953:

Այսպես, դիրքի տեսանկյունից հայերենում և՛ որոշյալ, և՛ անորոշ հոդը վերջադաս է. որոշյալ հոդն ավելանում է բառի վերջից՝ զբաղեցնելով զրո վերջավորության տեղը: Ի տարբերություն հայերենի՝ արաբերենում հոդը երկու դիրք ունի՝ որոշյալ հոդը դրվում է բառասկզբում, իսկ «անորոշը»՝ բառավերջում, ընդ որում, բառասկզբում որոշյալ հոդի ավելացումը երբեմն փոփոխություններ է առաջացնում բառի վերջում, օրինակ՝ թանուհինի սղում:

Հոդի դիրքի տեսանկյունից հայերենն ու արաբերենը ունեն նաև նմանություններ: Այն լեզուների մեջ, ուր ընդունված է վերջահոլով դրությունը (հայերենում՝ որոշյալ/անորոշ, արաբերենում՝ անորոշ), հոդը պետք է գտնվի կա՛մ հոլովական նշանից առաջ, կա՛մ հետո: Ե՛վ հայերենում, և՛ արաբերենում հոդը դրվում է հոլովական վերջավորությունից հետո, օր արաբերենում՝ «kitāb^{an}» բառում վերջին **ā**-ն անորոշ հոդն է, իսկ դրան նախորդող **w**-ն ինդրառական դիրքի ցուցիչը կամ հայերենում «ուսանողներին» բառում բառավերջի **ā**-ն որոշյալ հոդն է, իսկ դրան նախորդող **h**-ն հոլովական ցուցիչը: Այլ օրինակներում նույնպես դա կարելի է նկատել՝ *բառը, բառին* կամ *كلمة* - kalimat^{an}, *كلمة* - kalimatⁱⁿ :

Անկախ գործածության հնարավորություն/անհնարիություն. Հոդը լեզվում կարող է հանդես գալ և՛ որպես անկախ բառային միավոր (ինչպես օրինակ, անգլերենի the-a հոդերը), և՛ որպես «ածանց», որը կցվում է բառին և ինքնուրույն գործածություն չունի: Հայերենում *ը/ն* որոշյալ հոդը «վերջածանց /վերջավորություն» է, իսկ արաբերենում *ā* որոշյալ հոդը «նախածանց» է, *թանուհինը*՝ «վերջածանց/վերջավորություն», այսինքն և՛ հայերենում, և՛ արաբերենում որոշյալ/անորոշ հոդը հանդես չի գալիս որպես անկախ բառային միավոր, այլ գրվում է առկայացվող բառի հետ միասին:

Շեշտակրություն. Հոդերն ընդհանուր առմամբ լեզվում շեշտակիր չեն լինում: Նրանք շեշտվում են միայն, եթե խոսողը հատուկ ցանկու-

թյուն ունի առանձնացնելու այն հոդակիր բառից: Նույնն է նաև հայերենում և արաբերենում՝ չնայած երկու լեզուների շեշտի կանոններին:

Այսպես, հայերենում շեշտը կայուն-շարժական է: Կայուն է, որովհետև միշտ ընկնում է բառի վերջին վանկի վրա և դրա շնորհիվ էլ շարժական է, որովհետև որքան բառը աճի նորանոր վանկերով, այնքան էլ շեշտը կհեռանա իր նախնական տեղից, օր.՝ *երեխա՛ - երեխանե՛ր - երեխաների՛ն*³⁹: Հայերենում հոդը դրվում է բառի վերջում, սակայն ի տարբերություն հոլովական վերջավորությունների՝ այս ընդհանուր կանոնին չի ենթարկվում. **ը** հոդը հայերենում անշեշտ է, իսկ **ն**-ն՝ բաղաձայն, ուստի **ը** կամ **ն** հոդին նախորդող հիմքերը շեշտի փոփոխություն չեն կրում⁴⁰, օր.՝ գի՛րք, գի՛րքը:

Ըստ արաբերենի շեշտադրության կանոնների, եթե բառը երկու կամ երեք վանկ ունի և շեշտակիր հարֆ չունի (օր.՝ երկար ձայնավոր կամ կրկնավորված բաղաձայն), ապա բառի շեշտն ընկնում է առաջին վանկի վրա, օրինակ՝ [كَتَبَ-kaʿtaba] բայը կամ [بَايْتُ-baʿyṭu], [كُتِبَ-kuʿtubu] անունները⁴¹: Ինչպես արդեն վերը նշվեց՝ **āl** որոշյալ հոդն անկախ գործածություն չունի, կցվում է բառին սկզբից և այդ բառի հետ դառնում է մեկ ամբողջություն: Ըստ կանոնի՝ հոդը, լինելով երեք վանկը չգերազանցող բառի սկզբում, պետք է շեշտ կրեր, սակայն որոշյալ հոդն արաբերենում նույնպես շեշտակիր չէ, այսինքն՝ բառին հոդ ավելացնելիս նրա հիմքի շեշտի փոփոխություն տեղի չի ունենում [الْبَيْتُ-ālbaʿyṭu], [الْكُتُبُ-ālkuʿtubu]. **āl** հոդը պրոկլիտիկ մասնիկ է⁴²: Հոդի անշեշտատությունը ավելի ակնհայտ կարելի է տեսնել նույնավանկ և նույնատար բառերում, որտեղ եթե բառի սկզբի **āl**-ը հոդ է, շեշտադրության կանոններին չի ենթարկվում, եթե բառի մաս է, ենթարկվում է, օրինակ՝ [الْفَمُ-al-faʿm] հոդակիր բառի մեջ շեշտն ընկնում է բուն բառի վրա,

³⁹ Մոզայան Է., Լեզվաբանության հիմունքներ, Երևան, 1987, էջ 228:

⁴⁰ Ջահուկյան Գ., նշվ. աշխ., էջ 209:

⁴¹ Ryding K. C., A Reference Grammar of Modern Standard Arabic, 2005, p. 37.

⁴² Նույն տեղում, էջ 40:

իսկ օրինակ՝ [ألف-a'ltaf] բառը, որը սկսվում է «**ā**» հարֆերով, սակայն այդ «**ā**»-ը հոդ չէ, այլ բառի մաս, շեշտադրվում է:

Սեռ և թիվ. Չնայած արաբերենն ունի քերականական սեռի հասկացություն, ի տարբերություն սեռ ունեցող շատ լեզուների՝ արաբերենի հոդն անսեռ է, նույն հոդը հատուկ է թե՛ արականին, թե՛ իգականին: Ոչ արաբերենում, ոչ հայերենում որոշյալ/անորոշ հոդերը չեն մատնանշում նաև անվան թիվը, նույն հոդը կիրառվում է ն՛ էգակիի, ն՛ հոգնակիի դեպքում:

	ՀԱՅԵՐԵՆ (ը/ն -գրո հոդ)	ԱՐԱԲԵՐԵՆ (ā -գրո հոդ/թանուին)
ԴԻՐՔ	բառի վերջ	բառի սկիզբ/ վերջ
ԱՆԿԱԽ ԳՈՐ-ԾԱԾ.	չունի	չունի
ՇԵՇՏԱԴՐՈՒՄ	չունի	չունի
ՍԵՌ և ԹԻՎ	չունի	չունի

Որոշյալ հոդի քերականական/ձևաբանական կիրառության որոշ առանձնահատկություններ հայերենում և արաբերենում

Առկայացումը և՛ քերականական, և՛ իմաստաբանական երևույթ է: Այն կարող է բնությամբ ինքնին լինել կամ խոսքային իրադրությամբ պայմանավորված: Գոյականի իմաստաբանական կամ խոսքային իրադրությամբ պայմանավորված առկայացման քննարկումը կարող է տեղի ունենալ միայն շարահյուսական համատեքստում և այս հոդվածի վերլուծության առարկա չէ:

Ի տարբերություն իմաստաբանական ասպեկտի՝ առկայացման ձևաբանական ասպեկտը վերաբերում է բառերի հոդ ստանալ-չստանալու հատկությանը՝ անկախ դրանց արտահայտած շարահյուսական որոշյալ/անորոշ իմաստից: Այսպես, հոդ ունեցող ցանկացած լեզվում կան բառեր և բառախմբեր, որոնք հոդ չեն ստանում: Տարբեր բառային

խմբեր, անկախ խոսքային իրադրությունից և շարահյուսական համատեքստից, ենթարկվում են որոշակի հստակ կանոնների և ըստ դրա ստանում կամ չեն ստանում որոշյալ հոդ: Մա դիտարկվում է որպես առկայացման քերականական, ոչ իմաստաբանական հատկություն: Այս տեսանկյունից արաբերենում և հայերենում գործում են հետևյալ ընդհանուր «սահմանափակումները»:

Խոսքի մասեր. Ընդհանրապես հոդի կարգը անվան քերականական կարգ է և/կամ անվանական կառույցի ցուցիչ:

Հայերենում առկայացման քերականական կարգը միայն գոյական խոսքի մասի հատկանիշ է. որոշյալ հոդ կարող են ստանալ միայն գոյականները: Որոշյալ հոդը ոչ գոյական խոսքի մասերի հետ կիրառվելիս դրանց տալիս է գոյականական, առարկայական նշանակություն, օրինակ՝ նորը, երկրորդը, ինքը և այլն⁴³: Երբ գոյականն ու ածականը կազմում են կապակցություն, հոդը դրվում է միայն գոյականի վրա, օրինակ՝ գեղեցիկ աղջիկը:

Արաբերենում որոշյալ հոդը կարող է ավելանալ անուն խոսքի մասի մեջ մտնող առարկա և հատկանիշ ցույց տվող բառերին (գոյականներին և ածականներին): Որոշյալ հոդն ավելանում է նաև թվականին, երբ այն ածականի/հատկանիշի իմաստով է կիրառվում: Երբ գոյականն ու ածականը (հատկանիշ ցույց տվող որոշիչը) կամ գոյականն ու թվականը (թիվ ցույց տվող ածականաբար օգտագործված որոշիչը) կազմում են կապակցություն, հոդը դրվում է և՛ գոյականի, և որոշիչի վրա, օր.՝ [البنات الجميلة-*al-binat al-ğamila*՝գեղեցիկ աղջիկը] *kyal* [البيات الخمس-*al-bayat al-ħamis*՝հինգերորդ տունը]:

Հոլովներ. Ժամանակակից հայերենում գոյականը և՛ որոշյալ, և՛ անորոշ առումներով կարող է հանդես գալ միայն, եթե դրված է ուղղական, տրական կամ հայցական հոլովով: Մյուս՝ սեռական, բացառական, գործիական և ներգոյական հոլովաձևերն առում չունեն: Եթե

⁴³ Ասատրյան Մ., նշվ. աշխ., էջ 103:

անհոլովառու հոլովներից մեկը ստանում է հոդ, «փոխվում է նաև նրա հոլովաձևը» օրինակ՝ Հակոբինը (այսինքն՝ Հակոբին պատկանող ինչ-որ բանը, օրինակ՝ տունը): Արաբերենում գոյականի որոշյալ հոդ ստանալու հատկությունը կախված չէ գոյականի հոլովաձևից. արաբերենում գոյականը կարող դրվել որոշյալ և անորոշ առումներով բոլոր երեք հոլովներում [كلمة - الكلمة - kalimat^{un} - ālkalimat^u] [كلمة - الكلمة - kalimat^{an} - ālkalimat^a], [كلمة - الكلمة - kalimatⁱⁿ - ālkalimatⁱ]:

Անհոդառու բառախմբեր. Հայերենում առում չունեն որոշ այլաձև հոգնակիներ: Որոշյալ հոդ չեն ստանում և անհոդ են գործածվում գրաբարաձև հոգնակիները, որոնց մեջ շատ են **Ք**-ով կազմված հոգնակիները օր.՝ *մարդիկ, կանայք, պարոնայք, գյուղացիք, սարեցիք, ուրարտացիք*: Այս բառերը, եթե հոլովվում են, ապա սովորաբար անհոդ են գործածվում նաև տրական հոլովաձևերում, օրինակ՝ հանդիպեցի *մարդկանց, կանանց, գյուղացոց* (վերջինը բարբառային ձև է): Անհոդ են գործածվում նաև ԵՆՔ, ԱՆՔ, ՈՆՔ, ՈԻՆՔ ձևով կազմված անեզականները, օր՝ Վարդանանք, Արմենենք և այն⁴⁴, և նրանց տրական հոլովաձևերը՝ Վարդանանց, Արմենենց և այլն: Արաբերենում սրանց համարժեքները չկան:

Փոխարենը, արաբերենում որոշյալ հոդ չի ավելացվում **հատուկ անուններին**: Հատուկ անուններն ինքնին առկայացված անուններ են, այսինքն՝ ինչպես վերը նշվեց իրենց ելակետային բնական վիճակում ունեն կա՛մ որոշյալ հոդ [العراق - āl□rāq^u - Իրաք], կա՛մ զրո հոդ [بغداد - Baǧdād^u - Բաղդադ], կա՛մ եթե բառը արաբերեն որևէ իմաստ է արտահայտում, կարող է ունենալ թանուիին [محمد - Muḥammad^{un} - Մուհամմադ]: Վերը նշված բոլոր դեպքերում, անկախ իրենց հոդից, այս անունները շարահյուսորեն համարվում են որոշյալ կարգավիճակ ունեցող, օրինակ՝ «հին Սիրիան سوريا القديمة - Sūryā ālqadīma» կապակցության մեջ *հին- ālqadīma* հատկանիշ ցույց տվող անունը

⁴⁴ Նույն տեղում, էջ 106:

համարվում է որոշյալ կարգավիճակ ունեցող *Միքիա* անվան որոշիչ և չնայած *Միքիա-Sūryā* հատուկ անունը *āl* հոդ չունի, *հին- ālqadīma* որոշիչն կցվել է *āl*-որոշյալ հոդը: Ի տարբերություն արաբերենի՝ արդի գրական արևելահայերենում⁴⁵ հատուկ անունները հոդառու են, օրինակ՝ Հայաստան-Հայաստանը և այս առումով ժամանակակից հայերենն ու արաբերենը տարբերվում են:

Ամփոփելով պետք է նշել, որ հոդառության և հոդ ստանալու սահմանափակումների առումով հայերենում ու արաբերենում ունենք հետևյալ պատկերը.

	ՀԱՅԵՐԵՆ	ԱՐԱԲԵՐԵՆ
ՀՈԴԱՌՈՒ ԽՈՍՔԻ ՄԱՍԵՐ	գոյական	գոյական/ ածական
ՀՈԴԱՌՈՒ ՀՈԼՈՎՆԵՐ	ուղղ./տր./հայց.	բոլոր հոլովները
ԱՆՀՈԴԱՌՈՒ ԲԱՌԱԽՄԲԵՐ	գրաբարաձև հոգնակի	հատուկ անուններ

Ինչպես կարելի է նկատել առաջին հայացքից, հայերենում և արաբերենում այս առումով ընդհանրությունը չկան: Եվ ընդհանրապես, ձևաբանական և տարբեր բառային խմբերի հոդառության կամ անհոդառության՝ հոդ ստանալու սահմանափակումների երևույթը ընդհանուր է բոլոր լեզուների համար, սակայն այս երևույթի դրսևորումը տարբեր լեզուներում կարող է տարբեր լինել: Տարբեր են նաև առանձին խմբերի անհոդառության պատճառները, լիակատար համընկնում դժվար է գտնել: Այստեղ կարևոր է շեշտադրումն անել երևույթի նույնության և համընդհանուր լինելու վրա և մեկնաբանել տարբեր լեզուներում դրանց տարբեր դրսևորումները: Օրինակ՝ հա-

⁴⁵ Հատուկ անուններն առանց հոդի գործածություն են ունեցել նաև գրաբարում և այս երևույթը պահպանվել է որոշ բարբառներում, մասամբ և արևմտահայերենում:

տուկ անունների անհոդառությունն արաբերենում բացատրելու համար կարելի է զուգահեռ տանել անգլերենում այդ բառախմբի նույնական հատկանիշի հետ, որը սակայն չի ենթադրում անհոդառու բառային խմբերի լիակատար համընկնում անգլերենի և արաբերենի միջև. անգլերենի անհաշվելի և հոգնակի գոյականների՝ պարզ անորոշ հոդ չստանալու սահմանափակումը (կապված *a/an* անորոշ հոդի մեկ/եզակի իմաստի հետ) չի գործում արաբերենում: Նույն անհամընկնումն է նաև արաբերենում և հայերենում: Անհոդառության ձևաբանական ասպեկտը իմաստաբանական և շարահյուսական որոշյալության հետ կապ չունի: Տարբեր պատճառներով ձևավորված այս առանձին խմբերին կարելի է անդրադառնալ առանձին հոդվածով, սակայն դա պահանջում է իմաստաբանական քննարկում: Սույն հոդվածում կարիք կա ամրագրել, որ չնայած հոդ ունեցող լեզուներում հոդը որոշյալության հիմնական քերականական միջոցն է, ոչ միշտ է, որ լեզվում քերականական որոշյալությունն արտահայտվում է հոդով: Ավելին, կան ձևաբանական բառային խմբեր, որոնք անկախ բառի իմաստաբանական, շարահյուսական որոշյալությունից, անհոդառու են, այսինքն՝ քերականորեն հոդ չեն կարող ստանալ, և որևէ լեզվի անորոշ/որոշյալ հոդերը սահմանելիս այս երևույթը չի կարող դիտարկվել որպես խոչընդոտ:

Ամփոփում

Որպես ամփոփում հարկ է նշել, որ ինչպես երևում է աղյուսակում, որոշյալ/անորոշ հոդի կառուցվածքային կիրառական առանձնահատկությունների տեսանկյունից հայերենն ու արաբերենն ունեն բազմաթիվ ընդհանրություններ.

	ԱՆՈՐՇ		ՈՐՈՇՅԱԼ	
	ՀԱՅԵՐԵՆ	ԱՐԱԲԵՐԵՆ	ՀԱՅԵՐԵՆ	ԱՐԱԲԵՐԵՆ
ԱՐՏԱՀԱՅՏՉԱՄԻՋՈՑ	զրո	զրո/թանվին	-ը/ն	āl -
ԱՆԿԱՆ ԳՈՐԾԱԾՈՒԹՅՈՒՆ	—	չունի	չունի	չունի
ԴԻՐՔ	վերջ	վերջ / հոլովական վերջ-ից հետո	վերջ / հոլովական վերջ-ից հետո	սկիզբ
ՇԵՇՏԱԴՐՈՒՄ	չունի	չունի	չունի	չունի
ՍԵՌ	-	չունի	-	չունի
ԹԻՎ	չունի	չունի	չունի	չունի

Այսպես.

• Ի տարբերություն բազմաթիվ այլ լեզուների՝ երկու լեզուներում էլ առկա է հոդի քերականական կարգը, երկու լեզուներն էլ ունեն ն՝ որոշյալ, ն՝ անորոշ հոդ:

• **Մի** ձևը, որը հոդվածում չի դիտարկում որպես պարզ անորոշ հոդ, այլ համարվում է անորոշությունը սաստկացնող մասնավոր հոդ,՝ մասնակիորեն նույնանում է արաբերենի «*لـ*-*mā*-ինչ-որ մի» անորոշությունը շեշտող մասնիկի հետ: Դիրքային առումով արաբերենի «*لـ*-*mā*» մասնիկն ու հայերենի **մի** ձևը տարբերվում են (արաբերենի *mā* մասնիկը հետադրություն է, հայերենի **մի** ձևը՝ նախադրություն), սակայն նույնանում են իրենց կիրառական սահմանափակումներով. իրենց իմաստից ելնելով, հոգնակի բառաձևերի վրա դրվել չեն կարող նույնիսկ անորոշությունը շեշտելու նպատակով:

• Եվ՝ հայերենում, և արաբերենում **որոշյալ/անորոշ հոդի** հակադրության տեսանկյունից գործում է **որոշյալ հոդ/զրո հոդ** (որոշյալ հոդի բացակայություն) կանոնը, այսինքն՝ թանվին չունեցող արաբերեն բառը որոշյալ-անորոշ հոդի հակադրության տեսանկյունից լիովին նույնանում է հայերենի որոշյալ-անորոշ հոդակիր գոյականի հետ: Տարբերությունն այն է, որ արաբերենում դրան զուգահեռ գործում է նաև **որոշյալ հոդ/թանուլին** կանոնը, այսինքն՝ որոշյալ հոդի ավելացումը թանվին ունեցող բառերի պարագայում փոփոխություն է առաջացնում բառի վերջում՝ թանուլինի սղում:

• Երկու լեզուներում էլ հոդն անկախ գործածություն չունի, այսինքն՝ հանդես չի գալիս որպես անկախ բառային միավոր, գրվում է առկայացվող բառի հետ միասին:

• Ե՛վ արաբերենում, և՛ հայերենում հակառակ երկու լեզուների շեշտի կանոններին՝ հոդը շեշտակիր չէ, հետևաբար չի փոխում բառահիմքի շեշտը:

• Դիրքի տեսանկյունից ի տարբերություն հայերենի՝ որտեղ հոդը հանդես է գալիս միայն որպես վերջավորություն, արաբերենում որոշյալ հոդ **al-**ը նախածանց է, իսկ անորոշ հոդ **թանուլինն ու զրո հոդը** վերջածանց: Հոդի տեղադրման տեսանկյունից հայերենն ու արաբերենն ունեն մասնակի նմանություն: Դրան զուգահեռ հոդի դիրքի տեսանկյունից հայերենն ու արաբերենը ունեն նաև լիակատար համընկնում, եթե խոսքը վերաբերում է վերջահոլով դրության (հայերենում՝ որոշյալ/անորոշ, արաբերենում՝ անորոշ) և հոլովական նշանի դիրքերի փոխհարաբերությանը: Ե՛վ հայերենում, և՛ արաբերենում հոդը դրվում է հոլովական վերջավորությունից հետո:

• Երկու լեզուներում էլ հոդը չի մատնանշում անվան սեռը, թիվը կամ հոլովը, այլ հանդես է գալիս միայն որպես որոշյալության կան անորոշության քերականական ցուցիչ:

• Ե՛վ հայերենում, և՛ արաբերենում կան ձևաբանական և/կամ իմաստային բառախմբեր, որոնք անկախ իրենց շարահյուսական

կարգավիճակից՝ հող չեն ստանում: Եթե բառը չի պատկանում նման բառախմբի և հող ստանալու ձևաբանական սահմանափակում չունի, ապա երկու լեզուներում էլ գործում է որոշյալ ու անորոշ հողերի՝ վերը նշված հակադրությունը:

THE STRUCTURAL USES OF THE DEFINITE AND INDEFINITE ARTICLES IN MODERN ARMENIAN AND MODERN STANDARD ARABIC IN THE CONTEXT OF CROSS-LINGUISTIC TYPOLOGY

*Suzanna Gyozyalyan*⁴⁶

Stemming from two different linguistic family trees (the Indo-European family and the Semitic language group respectively) the Armenian and Arabic languages comprise of entirely different linguistic systems. Subsequently in learning and teaching processes, differences are typically emphasized, and similarities are often overlooked. The purpose of this compare-and-contrast article is to outline the structural uses of the definite and indefinite articles in Modern Armenian and Modern Standard Arabic in the context of cross-linguistic typology. While laying out the main rules and generalizations, this article discusses the structural similarities and differences of the two languages. The overall purpose of the article is to demonstrate the many commonalities between the usage of definite/indefinite article in two languages. The aim of such methodology is to provide an analytical baseline relating the learned language to the learner's native tongue. The usage of such a baseline in educating process will lead to more efficient comprehension and natural acquisition of the language.

Keywords: *Definite article, Indefinite article, zero article, article placement (grammar), Arabic, Armenian, grammatical category of definiteness, cross-linguistic typology, means of grammatical expression.*

---

⁴⁶ Suzanna Gyozyalyan is a lecturer at the Department of Arabic Studies of the Faculty of Oriental Studies at YSU. E-mail: suzannagyozyalyan@ysu.am, ORCID 0009-0006-4985-6530.

СТРУКТУРНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ОПРЕДЕЛЕННЫХ И НЕОПРЕДЕЛЕННЫХ АРТИКЛЕЙ В СОВРЕМЕННОМ АРМЯНСКОМ И СОВРЕМЕННОМ АРАБСКОМ ЛИТЕРАТУРНОМ ЯЗЫКЕ В КОНТЕКСТЕ МЕЖЪЯЗЫКОВОЙ ТИПОЛОГИИ

Сюзанна Гезальян⁴⁷

Языковые системы армянского и арабского языков сильно отличаются друг от друга, оба языка происходят из двух разных языковых семей. Армянский – индоевропейский язык, а арабский принадлежит к семитской языковой группе. В результате, в процессе изучения и преподавания арабского сходства между двумя языками иногда упускаются из виду и очень часто подчеркиваются различия. Цель этой статьи – рассмотреть структурное использование определенных и неопределенных артиклей в современном армянском и современном литературном арабском языке в контексте межъязыковой типологии. Помимо обсуждения основных правил применения артиклей и проведения обобщений, в статье рассматриваются структурные сходства и различия двух языков и проводятся параллели между ними. Основная цель статьи заключается в том, чтобы на основе анализа продемонстрировать множество структурных сходств в употреблении определенного/неопределенного артикля в обоих языках. Целью такой методологии является предоставление основы, связывающей изучаемый язык с родным языком учащегося. Использование такой методики в образовательном процессе приведет к более эффективному пониманию и естественному усвоению языка.

Ключевые слова: *Определенный артикль, неопределенный артикль, нулевой артикль, расположение артикля, арабский, армянский, определённость, межъязыковая типология, средства грамматического выражения.*

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Աղայան Է., *Լեզվաբանության հիմունքներ*, Երևան, 1987:
2. Աճառյան Հ., *Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի*, Հ. III, Երևան, 1957:

---

⁴⁷ Сюзанна Гезальян - преподаватель кафедры Арабистики факультета Востоковедения ЕГУ. Эл. почта: suzannagyozalyan@ysu.am, ORCID 0009-0006-4985-6530.

3. Ասատրյան Ս., *Ժամանակակից հայոց լեզու*, Երևան, 1982:
4. Պետրոսյան Հ., *Անորոշ հոդը հայերենում*, Երևան, 1960:
5. Պետրոսյան Հ., Գալստյան Ս., Ղարազյուլյան Թ., *Լեզվաբանական բառարան*, Երևան, 1975:
6. Ջահուկյան Գ., *Ժամանակակից հայերենի տեսության հիմունքներ*, Երևան, 1974:
7. Карабекян С., *Морфонологический анализ сегментов с танвином в арабском литературном языке, Востоковедческий сборник, XVI, 1996, Ереван, стр. 223-229.*
8. Jalabneh A., *Multiple Functions of the Nunation in the Arabic Syntax: A Minimalist Perspective*. Disarat, Human and Social Sciences, V (36), No.(3), 2009.
9. Kirtchuk, P., *Definiteness*, 3 pp. Encyclopedia of Linguistics. NY: Routledge, 2005.
10. Lyons C., *Definiteness*, Cambridge University Press, 1999.
11. Mulder, W. and Carlier Q., *Definite articles*, The Oxford Handbook of Grammaticalization, Chapter: Definite articles.
12. Panda, A.K., *The Definite Article, 'THE': The Most Frequently Used Word in World's Englishes*, Research Journal of English Language and Literature (RJELAL), Vol.2. Issue. 3, pp. 234-237.
13. Ryding K. C., *A Reference Grammar of Modern Standard Arabic*, Cambridge University Press, 2005.
14. Stempel R., *Icrab, Tanwin and Status Constructus: Some Thoughts on the History of the Nominal Declension in Semitic and Arabic*, Folia Orientalia VOL. 44, 2008, pp. 15-23.